

5. Запорізький архів. Народна війна. 1941-1944. Антифашистський рух Опору на території Запорізької області : Збірник документів і матеріалів / Авт.-упоряд. : В.О. Бондар, О.Г. Величко, І.В. Козлова. – Запоріжжя : Прем'єр, 2005. – 560 с.
6. Алексеев А.Н. Мелитополь военных лет (1941-1943) / А.Н. Алексеев. – Мелитополь : Изд. дом МГТ, 2007. – 136 с.
7. Дубровин И.А. Трагедия под Запорожьем: О гибели чекистов-десантников в годы Великой Отечественной войны / И.А. Дубровин. – Запорожье : Просвіта, 2007. – 264 с.
8. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941-1945 рр.) : Наук.-довід. вид. / Авт.-упоряд. : О.В. Бажан, А.В. Кентій, В.С. Лозицький та ін. ; Редкол.: В.А. Смолій та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2001. – 319 с.
9. Бондар В., Величко О., Козлова І. Запоріжжя під владою окупантів (за спогадами й свідченнями очевидців, учасників руху Опору на території області в 1941-1943 рр.) // Архіви України. – 2005. – №1-3 (256). – С.262-286.
10. Плотников И.Ф. Моя предвоенно-военная юность / Иван Федорович Плотников // Со святой верой в Победу : Сб. воспоминаний ветеранов Великой Отечественной войны. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1999. – 152 с. // <http://virlib.eunnet.net/books/victory/win/0102.html>.
11. Україна і Росія в історичній ретроспективі : Нариси в 3-х томах. – Том 2. Гриневич В.А., Даниленко В.М., Кульчицький С.В., Лисенко О.Є. Радянський проект для України / Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2004. – 531 с.
12. Інтерв'ю В.А. Мірошниченка, 1930 р.н., зап. Поповим О.М., Айбабіним С.С., Штейнле О.Ф. 10 грудня 2011 р. – 74 хв. // Особистий архів Штейнле О.Ф.
13. Усна історія Степової України. – Т.5. – Запоріжжя : АА Тандем, 2009. – 460 с.
14. Інтерв'ю М.І. Самсики, 1926 р.н., зап. Штейнле О.Ф. 12 січня 2012 р. – Частина 1. – 116 хв. // Особистий архів Штейнле О.Ф.
15. Гриневич В. Суспільно-політичні настрої населення України в роки Другої світової війни: історіографічні нотатки / Владислав Гриневич // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. – К. : Інститут історії України НАН України, 2007. – №16. – С.405-434.
16. Лозицький В.С. До питання про загальну чисельність партизанів УРСР у роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) / В.С. Лозицький // Український історичний журнал. – 2011. – №6. – С.152-171.
17. Реабілітовані історією. Запорізька область / Гол. ред. кол. : Тронько П.Т. (гол.) та ін. ; обл. ред. кол. : Стрюк А.І. (гол.) та ін. – Кн.1. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2004. – 584 с.
18. Голодомор 1932-1933 : запорізький вимір. – Запоріжжя : Просвіта, 2008. – 320 с.

Штейнле А. Ф. Советское Движение Сопротивления на Запорожье (1941-1944 гг.)

Освещается развертывание просоветского течения Движения сопротивления на территории Запорожской области в 1941-1944 гг. Раскрываются мотивы борьбы с «новым порядком» жителей региона, масштабы и последствия деятельности подпольной сети.

Ключевые слова: Движение сопротивления, Запорожье, оккупация, партизаны, подполье.

Shteinle O. F. The Soviet resistance movement on Zaporizhzhya (1941-1944)

The forming of the pro-Soviet resistance movement in the Zaporizhzhya region in 1941-1944 is highlighted. The author describes motives of struggle against «new order» in the region, extent and aftermath of the underground network activity.

Keywords: Resistance Movement, Zaporizhzhya, occupation, partisans, underground.

УДК: 94:323.14(=411.16)(477.84)"1941/1944"

Ф. І. Полянський

ЄВРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ У НІМЕЦЬКІЙ ОКУПАЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ (1941–1944 РР.)

У статті досліджено особливості німецької окупаційної політики в «остаточному вирішенні єврейського питання» на території Тернопільщини. Показано різні способи винищення цивільного населення єврейської національності німецькою каральною системою та спроби порятунку й опору.

Ключові слова: німці, євреї, гетто, розстріли, «Юденрада».

Граючи на антибільшовицьких настроях населення, німецький окупаційний режим проводив широку масштабну пропагандистську кампанію під умовним гаслом «Євреї – головна опора більшовизму». Використовуючи розстріли політичних в'язнів у тюрмах Тернополя, Бережан, Чорткова органами НКВС у червні 1941 р. для маскування своїх загарбницьких планів німці хотіли спрямувати українців і поляків проти євреїв.

Виконавцями розроблених ще у 1940-х рр. планів винищення «неарійського» населення були центральна служба безпеки Райху і Райхскомісаріат з питань зміцнення німецької національності. Безпосереднім керівником і організатором був Гімлер.

У перший же день входу військових частин німецької армії в місто Тернопіль, 2 липня 1941 р., було розстріляно «головного бухгалтера Мельцова і продавця магазину Майстара Давида за те, що не кидали квіти маршируючим військам» [1, арк.22]. Загалом, цього дня під різними приводами було розстріляно 18 євреїв [2, с.314]. Так створювали міф про образ «дисциплінованого» німецького солдата.

Німці, готуючи перший погром євреїв у Тернополі, намагалися створити певну видимість їхньої вини. З цією метою вони підпалили один із будинків і звинуватили в цьому все єврейське населення міста. Свідок Айзенштайн Богрух Нухимович, 1900 р.н. описує події таким чином: «В ніч з 4 на 5 липня 1941 року приблизно о 12 годині ночі підпалено на вулиці Руській будинок, у якому проживали єврейські сім'ї, серед них сім'я Кац (6 чол.), сім'я Айхембам (8 чол.), сім'я Тумиш (5 чол.) та ще 10 сімей. Всі мешканці палаючого будинку згоріли. Тих, хто хотів врятуватися, німецькі вартові розстрілювали» [3, арк.23].

5 липня о 8 годині ранку начебто з причини підпалу євреями будинку по вулиці Руській солдати під командуванням офіцерів СС заходили в квартири, де проживали євреї, і виганяли на вулицю одних чоловіків. Пізніше їх загнали в підвал будинку Майки, де розстріляли. 6 липня німецькі військові змусили євреїв вивезти з підвалу трупи розстріляних на вулицю Блоня, на місце стоку каналізації. Тільки, через 3-4 тижні німецькі посадовці дозволяли родичам поховати вбитих. Однак родичі могли взяти труп лише за умови оплати 300-350 злотих [4, арк.24].

Після єврейського погрому євреї вважали, що це справа рук тільки передових німецьких військових частин і організували делегацію до німецької адміністрації. До складу делегації ввійшло 100 чоловік з числа лікарів, вчителів і т.д. Вони просили зупинити нелюдське ставлення до місцевого єврейського населення. Представники окупаційної влади не захотіли розмовляти з єврейською делегацією, а, оточивши їх, повантажили на машини і вивезли в село Петрики, де розстріляли [5, арк.22].

У контексті впровадження німцями політики «нового порядку» стосовно «неарійського населення» зупинимось на ключових моментах створення єврейського комітету. Ініціатором створення його виступило гестапо. Спочатку для організації цієї справи було викликано 15 євреїв з числа інтелігенції. Вони відмовилися співпрацювати з німцями. Тоді їх вивезли в бік цегельного заводу, що на Парковській вулиці, і всіх знищили. За свідченням Фішмана Леона Маріусовича 1893 р.н., серед закатованих були: Гінзбург Ісаак (50 років), Горовіц Соломон (50-52 роки), Вайсшаба Самуїл (45-50 років), Берзона Ісаак (40-45 років) [6, арк.27].

Для організації єврейського комітету гестапівці намагалися залучити на свій бік директора єврейської школи Готфріта. На цей раз було приведено вже 40 представників єврейської етнічної меншини. Після відмови брати участь у комітеті їх було відвезено на єврейський цвинтар і також знищено.

Єврейський комітет «Юденрада» під контролем гестапо все ж таки було створено. Головні завдання «Юденради» полягали в облікуванні чисельності єврейського населення, зборі з нього контрибуції, роздачі відмінних відзнак як особисто для євреїв, так і для їх будинків, мобілізації євреїв у віці 14-50 років на різні роботи [7, арк.27].

Восени 1941 р. наступ на єврейське населення набуває нових форм. Для євреїв запроваджувався особливий режим:

– заборонялося ходити без відмінних знаків (пов'язкою на правому рукаві з шестикутною голубою зіркою);

– заборонялося гуляти центральними вулицями міста;

– заборонялося мати велосипед та кататися на ньому;

– зобов'язувалося кожного єврея вітатися з німцем [9, арк.4]. Євреям заборонено було відправляти релігійні обряди, а їх неповнолітні діти втрачали право на освіту. Навіть факт народження розцінювався як злочин [10, с.51].

25 вересня 1941 р. було видано розпорядження окружного комісара в Кременці про боротьбу зі спекуляцією, згідно з яким заборонялося продавати продукти харчування євреям. За ухилення від виконання цього розпорядження порушникам загрозувало покарання: в'язниця, примусові роботи і конфіскація майна [11, арк.3].

Німцями відводилися окремі місцевості в межах населеного пункту для компактного, як згодом виявилось, тимчасового проживання єврейського населення. Це були т.зв. «ґето». Умови проживання в ґето були жахливими: в одній кімнаті містилися кілька сімей (лише з речами особистого користування). На день з розрахунку на особу виділяли 15 г сурогатного хліба, тарілку пустої «юшки». Вихід за межі ґето карався смертю. На роботу гнали конвоєм. Крім жандармів і поліцейських, за дотриманням порядку стежили ще т.зв. юденрат та єврейська допоміжна поліція: у самому ґето існувала значна диференціація між умовами проживання елітних верств і єврейської маси. Але у підсумку доля всіх – членів юденрату та співробітників єврейської допоміжної поліції виявилася такою самою, як і решти єврейського населення [12, с.315].

Уже, 5 вересня 1941 р. у м. Тернополі створюється ґето. Згідно з розпорядженням про створення ґето, євреями у той час вважалися всі громадяни, що мали близьких родичів до третього покоління з євреїв; всі євреї зобов'язані були переселитися до 25 вересня 1941 р. в «Юденфільтер», тобто в ґето; під ґето відводилась окраїна Тернополя в межах вулиць Пера, Ринок, Поля, Берка, Руської і Львівської [13, арк.28].

З січня 1942 р. ґето почали з'являтися в містах як великі скупчення єврейського населення. Загалом, за нашими підрахунками, функціонували ґето і табори примусової праці у двадцяти найбільших населених пунктах Тернопільщини [14, с.42-54]. Так, у квітні 1942 р. у Вишнівці зігнали все єврейське населення на одну вулицю і назвали цю ділянку міста «ґето». У ньому перебувало біля 4 тисяч чоловік. Крім цього, ґето поповнювалося євреями з інших населених пунктів [15, арк.9]. До листопада 1942 року ґето було повністю знищене.

В Кременецькому концентраційному таборі утримувалося більше десяти тисяч чоловік, які, – за свідченням Вайсберга, – перебували в страшних антисанітарних умовах, їх морили голодом, не вистачало питної води. Хліба видавали по 80 г на людину і то не кожний день. У таких жакливих умовах щодня гинуло до 10 людей [16, арк.6].

Місцем масових розстрілів жителів Кременеччини був Якутський тир на околиці міста. Тут загинуло близько 13 тис. чол. [17, арк.12]. Так, мешканка Кременця В.С. Оболончик стала свідком одного з багатьох масових вбивств: «1 серпня 1942 року з 8 години ранку до 5 години вечора німці на вантажних машинах підвозили свої жертви з Кременецького табору до Якутського тирю. Як тільки машина з людьми підїхала, німці відкривали борти машини і прикладами зіштовхували людей на землю, потім примушували знімати одяг і по чотири чоловіки в ряд підганяли до рову Якутського тирю. Німці з автоматів розстрілювали, а вбиті падали один на одного» [18, арк.6].

10 серпня 1942 року за містом у колишньому тирі Якутського полку розстріляно близько 500 дітей, жінок і людей похилого віку єврейської національності. З 18 по 24 серпня тут розстріляно 3 500 євреїв. З 24 серпня по 2 вересня 1942 р. розстріляно близько 2 000 євреїв на території тюрми. Після знищення євреїв у ніч на 2 вересня всі будинки на території ґето були спалені. Тоді ж була проведена масова облава, в результаті якої було знищено близько 1000 євреїв [19, арк.8].

У багатьох районних центрах у початковий період німецької окупації арештовували єврейське населення, зганяли їх у концтабори і великими групами розстрілювали. Так, у Бучачі розстріляно 7 000 чоловік, у Гримайлові – 2 545 чол., у Заліщиках – 1 500 чол., у Залізцях – 1 521 чол., у Збаражі – 5 000 чол., у Зборові – 11 841 чол., у Козові – 9 500 чол., у Ланівцях – 2 535 чол., у Микулинцях – 1 855 чол., у Підгайцях – 2 250 чол., у Почаєві – 2 500 чол., у Скалаті – 11 208 чол., у Теревовлі – 3 097 чол., у Товстому – 6 000 чол., у Шумську – 2 732 чол. [20, арк.14].

У питанні винищення цивільного населення єврейської національності гестапо проводило цілеспрямовані винищувальні акції. Тернопілля не було у цьому плані винятком.

Погроми і масові розстріли жителів єврейської національності німці називали «акціями». Таких акцій в Тернополі було шість: 1) 23 березня 1942 р. близько шестисот чоловік виділено «Юденрадою», під приводом переселення в іншу місцевість вивезено в Янівський ліс, де їх було знищено; 2) 31 серпня 1942 р. гестапівці оточили ґето і, зібравши близько 2 600 євреїв, вивезено на станцію Бельзац, де всіх розстріляли; 3) 30 вересня 1942 р. аналогічно до другої акції; 4) у жовтні 1942 р. чоловіків до 45 років відправлено в табори, а всіх решта вивозили на станцію Бельзац; 5) 8-9 листопада аналогічно до четвертої акції; 6) у червні 1943 року ліквідовано ґето, всіх євреїв відправлено в село Петрики, де їх було розстріляно. Після ліквідації ґето на стінах будинків були написи «Юденрайн», тобто Тернопіль звільнений від євреїв [21, арк.5-7]. За наявними даними реєстраційного бюро, станом на 20 квітня 1942 року в Тернополі проживало 11 350 євреїв, а на 13 січня 1943 р. залишилося 5 246 чол. [22, арк.124].

Після останньої «акції», кого з євреїв арештовували, того або вбивали на місці, або невеликими групами вивозили в село Петрики і там вбивали. 23 липня 1943 р. німцями повністю було ліквідовано табір [23, арк.7].

У 1943 р. єврейські комітети німцями були ліквідовані. Частина членів цих комітетів були заарештовані, а решта продовжували служити німцям, вислідковуючи тих євреїв, котрі переховувалися [8, арк.33].

Винищувальні акції німців цим не вичерпуються. Географія масових езекуцій єврейського населення німецьким окупаційним режимом значно ширша. Так, у Копичинському лісі розстріляно понад 8 тис. мешканців міста Копичинці, навколишніх сіл та сіл інших районів [24, арк.12-13]. У с. Побіжна німцями заарештовано 1 105 євреїв. З них 300 чол. відправлено в концтабори. Решту погружено на автомашини і вивезено у Копичинський ліс, де було примусово роздягнуто, загнано в ями і розстріляно. У центрі Бережан гітлерівці утворили концтабір, куди звозили і зганяли заарештованих з усього району. Масові розстріли відбулися на цвинтарі. Тут загинуло 16 600 чол. У місті Підволочиську німці розстріляли 3 600 чоловік мирного населення, спалили 220 будинків. На площі Ринок у Борщові гітлерівцями з 26 вересня 1942 р. по 18 серпня 1943 р. проведено вісім

масових розстрілів мешканців міста Борщів і сіл Борщівського, Мельниця-Подільського і Скала-Подільського районів. Розстріляно 4 557 чол. У Монастирську німці розстріляли 2275 чоловік єврейського населення. У Золотому Потоці гітлерівцями розстріляно 200 чоловік [25, арк.12-14].

Гето як місця на околицях населених пунктів, лісових масивів, ярів ставали місцем спочинку для євреїв. Тому усвідомлюючи приреченість на смерть у гето, євреї вдавалися, якщо була можливість, до збройного опору. Одне з перших організованих повстань відбулося у Кременецькому гето. За свідченням сучасників, у Кременці єврейський загін самооборони мав вогнепальну зброю і гранати. Під час перших спроб німців і поліцаїв увірватися у гето бійцями єврейського руху опору було знищено 16 нападників. На третій день повстанці підпалили гето з усіх боків. Відомо про повстання в'язнів-євреїв і в Борщові [26, с.45,46].

Багато євреїв переховувалося в лісах. Наприклад, станом на грудень 1943 р. у лісах поблизу сіл Поточани, Нараїв, Гута, Куропатники, Баранівка Зборівщини існували великі скупчення євреїв, яких зодягало і годувало місцеве населення [27, арк.18].

Окремими заходами німецькі каральні органи виловлювали євреїв у їхніх сховищах. Так, 16 грудня 1943 р. в лісі біля с. Демня Бережанського округу силами німецької жандармерії і української поліції з Бережан проведено облаву на євреїв. У виявленій криївці знайдено шість євреїв і одного німецького військовика-дезертира, що укривалися разом від квітня 1943 р. [28, арк.80].

Німці запроваджували, навіть, викуп представників єврейської національності в населення. Так, німець Ціприк, що приїхав з Бережан в с. Шибалин 27 листопада 1941 р., пропонував обміняти одного єврея на одну ялівку [29, арк.50].

Проблема виживання єврейського населення у роки німецько-радянської війни стояла доволі гостро. Німецький окупаційний режим використовував різні способи винищення євреїв. Були невдалі спроби з боку німців і спровокувати українсько-єврейський конфлікт на політичному ґрунті. Більше того, українське населення під загрозою смерті переховувало переслідуваних євреїв. В умовах військового часу були певні розбіжності щодо виживання серед єврейського населення: одна частина – не йшла на співробітництво з німцями, а інша – пішла. За такі різні кроки, у німців була одна плата – розстріл.

Джерела та література

1. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф.319. – Оп.4. – Спр.21. – Арк.22.
2. Сорока Ю.М. Варварська політика геноциду гітлерівського окупаційного режиму на західноукраїнських землях. 1941-1944 рр. / Ю.М. Сорока // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 2005. – Вип. 9. – Ч. 2. – С.313-319.
3. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.21. – Арк.23.
4. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.21. – Арк.24.
5. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.21. – Арк.22.
6. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.21. – Арк.27.
7. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.21. – Арк.27.
8. ДАТО. – Ф.1. – Оп.1. – Спр.101. – Арк.33.
9. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.21. – Арк.4.
10. Гончаренко О. Опір єврейського населення Київщини нацистській політиці геноциду (1941-1944 рр.) / О. Гончаренко // Національні рухи опору в Східній і Центральній Європі кінця 1930-х – середини 1950-х років : міжнар. наук.-теорет. конф., 17-18 трав.2005 р. : тези допов. – К., 2005. – С.50-55.
11. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.21. – Арк.3.
12. Сорока Ю.М. Варварська політика геноциду гітлерівського окупаційного режиму на західноукраїнських землях. 1941-1944 рр. / Ю.М. Сорока // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 2005. – Вип.9, Част.2. – С.313-319.
13. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.21. – Арк.28.
14. Довідник про табори, тюрми, гетто на окупованій території України (1941-1944) / [упоряд. М.Г. Дубик]. – К., 2000. – 304 с.
15. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.40. – Арк.9.
16. ДАТО. – Ф.1. – Оп.1. – Спр.101. – Арк.6.
17. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.40. – Арк.12.
18. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.40. – Арк.6.
19. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.21. – Арк.8.
20. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.42. – Арк.14.
21. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.21. – Арк.5-7.
22. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.29. – Арк.124.
23. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.21. – Арк.7.
24. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.42. – Арк.12-13.
25. ДАТО. – Ф.319. – Оп.4. – Спр.42. – Арк.12-14.
26. Левітас Ф. Євреї України в роки Другої світової війни / Фелікс Левітас. – К., 1997. – 354 с.
27. Центральний державний архів вищих органів влади і органів управління України (далі – ЦДАВО). – Ф.3836. – Оп.1. – Спр.3. – Арк.18.

28. ЦДАВО. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.134. – Арк.80.

29. ЦДАВО. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.34. – Арк.50.

Полянский Ф.И. Еврейский вопрос в немецкой оккупационной политике на Тернопольщине (1941-1944 гг.)

В статье исследованы особенности немецкой оккупационной политики в «окончательном решении еврейского вопроса» на территории Тернопольщины. Показаны разные способы истребления гражданского населения еврейской национальности немецкой карательной системой та попытки спасения и сопротивления.

Ключевые слова: немцы, евреи, гето, расстрелы, «Юденрада».

Polyans'kiy F.I. The Jewish Question in German occupational policy in Ternopil region (1941-1944)

In the article the features of German of occupation politics are investigational in the «final decision of the Jewish question» on territory of Ternopil Region. The different methods of extermination of citizenry of Jewish nationality are shown by the German punitive system and attempts of rescue and resistance.

Keywords: Germans, jewries, geto, shooting, «Judenrada».

УДК: 39:314.117.17.(477.75):94(477.75)"1945/1991"

Н. О. Сидоренко

ЕТНОСОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ МІГРАЦІЙНОГО РУХУ У КРИМУ У 40–50–Х РОКАХ ХХ СТ.

Стаття присвячена одному з найскладніших періодів у історії Криму: масовому організованому переселенню представників слов'янських етнічних спільностей у 40-50 роки ХХ ст.

У статті аналізуються соціально-економічні та етнотемографічні зміни, які мали місце у Криму в даний період через масові міграції населення. Автор використав значний обсяг літератури та архівних джерел.

Ключові слова: Крим, депортація, асиміляція, міграція, етнос, етнічні спільності.

Ключовою проблемою у становленні незалежних держав на всьому пострадянському просторі є оптимізація і гармонізація загальнонаціональних і регіональних інтересів. Ця проблема набуває ще більшу актуальність у наш час у силу існування досить глибоких економічних, культурних, психологічних відмінностей між регіонами України.

За своєю етнічною, конфесійною і культурною складовою Крим, безумовно, є унікальним регіоном України. На його теренах проживає 130 етнічних спільнот і налічується 1250 релігійних громад. Поліетнічний характер населення Криму втягує регіон у сферу інтересів суміжних держав, робить його об'єктом геополітичного суперництва. Ці фактори впливають на те, що Крим є одним із регіонів України, у якому імовірність широкомасштабних міжнаціональних конфліктів значно вище, чим будь-де. Слід підкреслити, що складність і суперечливість його сучасного політичного, соціально-економічного та етнонаціонального розвитку обумовлена процесами, які відбувалися на його теренах в попередні десятиліття. Така постановка питання потребує розгляду тих факторів, що детермінували внутрішньорегіональну й етнополітичну своєрідність Криму в ХХ столітті в їх історичній ретроспективі.

Найважливішим серед цих факторів став масовий міграційний рух 40–50-х років ХХ століття. Він не тільки докорінно змінив хід соціально-економічного розвитку регіону, але кардинально вплинув на етнонаціональну структуру і його етнотемографічний потенціал. Незважаючи на теоретичну значущість й політичну актуальність даної теми існує дуже мало сучасних історичних праць, які би системно аналізували дане явище. Запропонована стаття є спробою комплексного розгляду міграцій 40–50-х рр. ХХ ст. у Криму.

Особливістю історіографічної бази вивчення проблем міграції є те, що аж до кінця 80-х років міграційні процеси на території СРСР розглядалися у науковій літературі винятково як соціальне й економічне явище. Етнічна сторона цих процесів, залишалася поза увагою дослідників [16, 17]. У руслі даної наукової традиції були написані перші й найбільш повні історичні дослідження переселенського руху 40–60-х років у Криму, автором яких був М.М. Максименко [27, 28]. Не дивлячись на наявність ідеологічних штампів і кліше, властивих 60-70 рокам ХХ ст., вони містять досить великий фактичний матеріал і донині залишаються чи не єдиним історичним дослідженням даної проблеми.

У 60-70-ті роки ХХ століття питанням економічного внеску переселенців у розвиток краю були присвячені роботи: М.С. Кур'янова [19], І.Т. Твердохлебова [33], О.А. Толстих [34]. З початком «перебудови» у СРСР з'являється ряд робіт з історії Криму, у яких побічно висвітлюються проблеми етнотемографічних змін у регіоні протягом першої половини ХХ століття [20-23]. Тільки в 90-і роки етнічна складова міграційних процесів у Криму привертає увагу представників вітчизняної наукової думки [24]. Причому, поряд з істориками, брали активну участь у розробці цієї теми етнографи,